

“БЕКТЕМИН”

Ош мамлекеттик университетинин
илимий иштери боюнча проректору
ф.м.и.к., доцент Арапбаев Р.Н.

[Signature]

” 10 2024-ж.

**Ош мамлекеттик университетинин кылмыш-жаза укугу жана процесси
кафедрасынын отурумунун
№ 3 ПРОТОКОЛУНАН КӨЧҮРМӨ**

Ош ш.

“10” октябрь 2024- ж.

Катышкандар: Жыйындын төрагасы – кафедра башчысы, ю.и.д., доцент Токторов Э.С. (12.00.09), ю.и.к., доцент Орозов Ж.Ж. (12.00.09), ю.и.д., доцент Акматова А.Т., (12.00.09), ю.и.д., доцент Абдикерим кызы Г. (12.00.11), ю.и.к., доцент Эрдолатов Ч.С. (12.00.09); ю.и.к., доцент Эргешов А.К. (12.00.09); ю.и.к., доцент Сулайманова Б. (12.00.08); ю.и.к. Жаасынбек кызы А. (12.00.09); ю.и.к., доцент Турсунбаева Ч.М. (12.00.01); ю.и.к., доцент Татенова М.Б. (12.00.02); ю.и.к., доцент Карабаева К.К. (12.00.01); ю.и.к., доцент Жусупов Б.А. (12.00.01); ю.и.к., доцент Мирзаева А. (12.00.01).

Илимий жетекчи: ю.и.д., доцент Алымбеков Б.М. (12.00.011)

Окумуштуу катчы: Жайнаков Ш.А.

Издөнүүчү: Орозбаева Ж.М.

КҮН ТАРТИБИНДЕ

1. Изденүүчү Орозбаева Жазгүл Маматоморовнанын 12.00.09 – кылмыш-жаза процесси, криминалистика; ыкчам-иликтөө ишмердүүлүгү адистиги боюнча “Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин (КМШ) өлкөлөрүндөгү жаза-аткаруу мекемелериндеги кылмыштар: криминалистикалык аспектилер” деген темадагы кандидаттык диссертациясынын кол жазмасын талкулоо жана аны коргоого сунуштоо.

2. Орозбаева Жазгүл Маматоморовнанын 12.00.09 – кылмыш-жаза процесси, криминалистика; ыкчам-иликтөө ишмердүүлүгү адистиги боюнча кандидаттык сыноосунун кошумча программасын бекитүү

УГУЛДУ:

Отурумдун төрагасы, юридика илимдеринин доктору, доц. Э.С. Токторов.: Урматтуу кесиптештер! Күн тартибинде, 12.00.09 – кылмыш-жаза процесси, криминалистика; ыкчам-иликтөө ишмердүүлүгү адистиги боюнча Орозбаева Жазгүл Маматоморовнанын “Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин (КМШ)

УГУЛДУ:

Отурумдун төрагасы, юридика илимдеринин кандидаты, доц. Ж.Ж. Орозов.: Урматтуу кесиптештер! Күн тартибинде, 12.00.09 – кылмышы-жаза процесси, кримналистика; ыкчам-иликтөө ишмердүүлүгү адистиги боюнча Орозбаева Жазгүл Маматоморовнанын “Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин (КМШ) өлкөлөрүндөгү жаза-аткаруу мекемелериндеги кылмыштар: кримналистикалык аспектилер” деген темадагы кандидаттык диссертациясынын кол жазмасын талкулоо жана аны коргоого сунуштоо, ошондой эле Орозбаева Жазгүл Маматоморовнанын 12.00.09 – кылмышы-жаза процесси, кримналистика; ыкчам-иликтөө ишмердүүлүгү адистиги боюнча кандидаттык сыноосунун программасынын кошумча (экинчи) бөлүгүн бекитүү.

Илимий жетекчи – ю.и.д., доцент Алымбеков Бактыбек Маданбекович

Рецензенттер – ю.и.д. доц. Абдикерим кызы Г., к.ю.н. Эрдолатов Ч.С.

Кафедранын кеңейтилген отурумун өткөрүү үчүн кворум жетиштүү. Каршылык жок болсо, сөздү Орозбаева Ж.М. берели.

Орозбаева Ж.М.: Саламатсыздарбы, урматтуу катышуучулар! Пенитенциардык кылмыштуулуктун коомдук кооптуулугу анын кылмыш-жаза мыйзамдарын гана бузбастан, коомдун коопсуздугуна коркунуч туудурган деструктивдүү социалдык процесстерди да пайда кылуу жөндөмдүүлүгүндө жатат. Ошондуктан бул маселе Кыргыз Республикасынын укук коргоо органдарынын жана кылмыш-аткаруу системасынын адистеринин өзгөчө көңүл буруусун талап кылат.

Төмөнкү нерсени да белгилей кетүү керек: жазаларды аткаруу мекемелеринде жазасын өтөп жаткандардын эң көп жасаган кылмыштарынын катарына ар кандай оордуктагы ден соолукка зыян келтирүү, адам өлтүрүү, телефон аркылуу жасалган алдамчылык, баңгизаттарды мыйзамсыз жүгүртүү, жыныстык эркиндикке каршы кылмыштар жана башка жоруктар кирет. Бул кылмыштар коомдук кооптуулукка гана ээ болбостон, ошондой эле жашыруун кылмыштын жана жашыруундуктун деңгээлинин жогору болушу жана сотко чейинки өндүрүштүн өзгөчөлүктөрү менен мүнөздөлөт.

Учурда жазаларды аткаруу мекемелериндеги (мындан ары — ЖАМ) кылмыштуулуктун мүнөзү өзгөрүп жатканын эске алуу керек. Азыркы пенитенциардык кылмыштуулуктун мүнөздүү белгилери — бул кесипкөйлүктүн жана криминологиялык потенциалдын өсүшү, ал түзөтүү мекемелериндеги калктын бардык катмарларына таасир этет, жана кызмат адамдарынын иш-аракеттеринин айрым баскычтарында коррупциянын пайда болушу менен коштолот. Бул ошондой эле түзөтүү мекемелериндеги кылмыш иштери учурдагы өзгөрүп жаткан шарттарга жана жаңы социалдык-экономикалык реалдуулуктарга ыңгайлашып жаткандыгы менен түшүндүрүлөт, жана акыркы 15-20 жыл ичиндеги жалпы тенденцияларды чагылдырат. Ошол эле учурда белгилүү бир кылмыштык багытка адистешкен уюшкан кылмыштуу топтордун сапаттык курамы да олуттуу түрдө өзгөрүүдө.

Кылмыштуу топтордун саны көбөйүүдө, алардын айрымдарынын ишмердүүлүгү бир эле аймак менен чектелбестен, трансчек аралык байланыштарды да камтыйт. Бул аларга өзүнүн кылмыш ишмердүүлүгүн коомдук жана экономикалык чөйрөлөрдү камтыган ар түрдүү кылмыштарга жайылтууга мүмкүнчүлүк берет. Мунун натыйжасында кылмыштуулуктун түзүлүшү татаалдашып, анын уюшкандык

деңгээли жогорулап бара жатат: кылмыштардын басымдуу бөлүгү салттуу каражаттарды жана ок атуучу куралдарды колдонуу менен катар, санариптик технологияларды колдонуу аркылуу да ишке ашырылууда. Пенитенциардык чөйрөдө санариптик технологияларды колдонуу менен уюшкан алдамчылык, экстремизм, барымтага алуу, сексуалдык зомбулук жана атайын уюшулган адам өлтүрүү сыяктуу кылмыштар көнүмүшкө айланууда. Бул кылмыштар пенитенциардык мекемелердеги кылмыштуу топтордун тайманбастыгынын жана уюшкандык деңгээлинин жогорулагандыгын көрсөтүп турат, жана алардын алдын алуу боюнча иш-чараларга укук коргоо органдары жана кылмыштарды иликтөө методикасын иштеп чыгуучулар тарабынан өзгөчө көңүл бурууну талап кылат.

Ошондой эле, заманбап жазасын өтөөчүлөр контингентин көзөмөлдөө жана алардын аракети менен иш алып баруу түзөтүү мекемелеринин кызматкерлери үчүн жогорку кооптуулукту жараткандыгын да моюнга алуу керек. Соттолгондор арасында криминогендик деңгээл кыйла жогорулап, администрациянын аракетине каршы турууда колдонулган каражаттардын арсеналы кеңейүүдө. Бул өз кезегинде, айрыкча криминалдык лидерлердин жана алардын жакын чөйрөсүнүн активдүүлүгүн нейтрализациялоого багытталган иш-аракеттер жүргүзүлгөндө, жарылуу кооптуулугун жараткан кырдаалдардын пайда болушуна алып келүүдө.

Ошондой эле, жазаларды өтөө мекемелеринде кылмыш издерин табуу өтө татаал маселе экенин эске алуу зарыл, бул тергөөчүнүн жогорку деңгээлдеги кесиптик байкоочулугун талап кылат. Себеби, кылмыш жасаган соттолгондор көп учурда көп жылдык тажрыйбага ээ болуп, кылмыш издерин жашыруу же өзгөртүү аракетин кылышат жана өз иш-аракеттерин кылдат пландаштырышат. Ошондуктан, жазаларды өтөө мекемелериндеги соттолгондор тарабынан жасалган кылмыштарды иликтөө процесси комплексүү жана көп аспектилүү болуп саналат, анткени ал кылмыш иши жасалган конкреттүү шарттарды эске алууну талап кылат. Бул өзгөчөлүктөр салттуу жана атайын тергөө аракеттерин жүргүзүүгө жогорку талаптарды коёт жана жабык мекемелерде жасалган кылмыштарды ачууга зарыл болгон маалыматты табууда өзгөчө жана уникалдуу ыкмаларды колдонуу зарылдыгын шарттайт.

Шексиз, пенитенциардык кылмыштуулук жалпы кылмыштуулуктун ажырагыс бир бөлүгү болуп, аны менен тыгыз байланышта каралышы керек. Жазаларды аткаруу мекемелериндеги пенитенциардык кылмыштуулуктун көп кырдуу табиятын изилдөө боюнча бирдиктүү жана көп багыттуу ыкма бул социалдык көрүнүшкө каршы эң натыйжалуу процессуалдык, методологиялык жана тактикалык чараларды аныктоого жөндөмдүү жана аны алдын алуу, ачуу үчүн инновациялык жолдорду издөө зарылчылыгын шарттайт. Жогоруда айтылгандардын бардыгы ушул диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугун шарттайт.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Изилдөөнүн максаты — жазаларды аткаруу мекемелеринде жасалган кылмыштарды иликтөөдө кылмыш-процессуалдык жана криминалистикалык иш-аракеттерди өркүндөтүүгө багытталган, теориялык жоболорду жана укук колдонуу практикасындагы тажрыйбаны анализдөөнүн негизинде илимий жактан негизделген сунуштарды иштеп чыгуу болуп саналат. Бул максатка жетүү үчүн төмөнкүдөй милдеттер коюлган: 1) Жазаларды аткаруу мекемелериндеги пенитенциардык кылмыштуулуктун негизги элементтеринин

криминалистикалык өзгөчөлүктөрүн изилдеп, талдоо; 2) Соттолгондордун, анын ичинде кылмыштуу топтун курамында кылмыш жасаган адамдардын криминалистикалык портретин изилдеп, баяндоо; 3) Жазаларды аткаруу мекемелеринде жасалган кылмыштарды иликтөөдө криминалдык камсыздоого жалпы мамилелерди анализдеп, аныктоо; 4) Жазаларды аткаруу мекемелеринде соттолгондор тарабынан жасалган кылмыштарды сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан иликтөөнү уюштуруунун өзгөчөлүктөрүн кароо; 5) Жазаларды аткаруу мекемелеринде соттолгондор тарабынан жасалган кылмыштар боюнча сотко чейинки өндүрүш жүргүзүүгө таасир этүүчү тактикалык-психологиялык факторлорду изилдеп, баяндоо; 6) Жазаларды аткаруу мекемелеринде жасалган кылмыштарды иликтөөдө тергөө аракеттерин тактикалык-криминалистикалык камсыздоонун өзгөчөлүктөрүн изилдеп, бөлүп көрсөтүү.

Иштин илимий жаңылыгынын өзгөчөлүгү автор тарабынан алынган изилдөө жыйынтыктарынын пенитенциардык кылмыштуулукту иликтөөнүн криминалистикалык методикасын толуктап жана аны мындан ары өркүндөтүүгө кошкон салымында жатат. Бул методикалык ыкмалар Кыргыз Республикасындагы коомдук коопсуздукту камсыздоонун артыкчылыктуу жана маанилүү багыттарынын бири катары каралууда. Диссертациялык изилдөөдө пенитенциардык кылмыштуулук өзгөчө чөйрөдө, изоляция жана катуу көзөмөл шарттарында калыптанып, өнүгүүчү процесс экендиги далилденген; бул көрүнүш динамикалык мүнөзгө ээ жана ал коомдук, социалдык жана экономикалык механизмдер менен тыгыз байланышта. Мындай шарттар анын өнүгүүсүнө түздөн-түз таасир этет жана аны коомдук коопсуздукка коркунуч жараткан маанилүү социалдык көйгөй катары кароону шарттайт. Ошондуктан пенитенциардык кылмыштуулукка каршы күрөшүү комплекстүү жана көп деңгээлдүү ыкмаларды талап кылат, анын ар бир аспектиин камтыган, анын ичинде социалдык-экономикалык, психологиялык жана укуктук факторлорго негизделген ыкма зарыл. Ушул негизде пенитенциардык кылмыштуулукту көп факторлуу жана татаал социалдык феномен катары карасак болот, ал өзүнүн ички мыйзам ченемдерине ылайык өнүгөт жана ага каршы натыйжалуу чараларды иштеп чыгуу үчүн кылдат изилдөө жана терең талдоо жүргүзүү зарыл.

Алынган жыйынтыктардын **практикалык мааниси** - бул иште түзүлгөн жоболор жана жыйынтыктар комплексдүү кылмыш-процессуалдык изилдөөнү түзүп, ал практикада колдонууга багытталган жана сотко чейинки өндүрүш органдарынын пенитенциардык кылмыштуулукту, анын ичинде топтук мүнөздөгү кылмыштарды иликтөөдө ишмердүүлүгүндө колдонулушу мүмкүн. Мындан тышкары, алынган жыйынтыктар пенитенциардык кылмыштуулукту иликтөө боюнча негизги методиканы гана эмес, уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусунда жасалган белгилүү бир категориядагы кылмыштарды иликтөөдө колдонулуучу атайын методиканы дагы өркүндөтүүгө өбөлгө түзөт.

Отурумдун төрагасы: Урматтуу кесиптештер! Талкууну баштасак, бул изилдөө боюнча пикириңизди билдириңиздер. Андыктан, изденүүчүгө суроолорду бериңиздер.

ю.и.к., доц. Орозов Ж.Ж.: Акыркы 10-15 жылдагы заманбап тенденциялар жаза-аткаруу мекемелериндеги криминалдык ишмердүүлүккө кандай таасир этти? Жана акыркы 15-20 жылда кылмыш иерархиясында кандай өзгөрүү болду?

Орозбаева Ж.М.: Сурооңузга ырахмат! Заманбап тенденциялар кылмыштуу топтордун курамына жана алардын жаза аткаруу мекемелердин (мындан аары ЖАМ) ишмердүүлүгүнө таасирин тийгизип, аларды ар түрдүү жана татаал кылды. Бул топтордун уюшкан кылмыштуу схемаларга катышуусу көбөйдү, көбүнчө ЖАМдин чегинен тышкары. Бул укук коргоо органдарынын ишин татаалдаштырат, анткени кылмыштуу топтор аялуу жана болжолдуу болбой калат.

Ошондой эле, иерархиянын өзгөрүшү мамлекеттик түзмдөргө, анын ичинде укук коргоо органдарына активдүү таасир эткен криминалдык авторитеттердин жаңы муунунун пайда болушунан көрүнүп турат. Алар мунапыска же артыкчылыкка жетүү үчүн коррупцияны жана манипуляцияны колдонушат, кээде ири ишканалардын ээлери болушат. Мындай трансформация алардын ЖАМдин ичинде жана сыртында таасирин күчөтөт.

ю.и.к. Эрдолатов Ч.С.: Сиздин оюңузча, ЖАМдин администрациясына каршы кылмыш жасаган уюшкан кылмыштуу топтордун лидерлеринин күнөөсүн далилдөө эмне үчүн кыйын? Эркиндигинен ажыратуу жайларында уюшкан кылмыштуулуктун болушун кандай белгилер көрсөтүп турат?

Орозбаева Ж.М.: Сурооңузга ырахмат! Лидерлердин күнөөсүн далилдөөдөгү кыйынчылыктар, алар сейрек кездешип, из калтырбаган же лидерлерге каршы көрсөтмө бербеген “бригадирлер” же “согушкерлер” деп аталгандарды колдонууну артык көрүшөт. Бул адамдар лидерлерди айыптоолордон коргоп, аткаруучу катары иштешет.

Соттолгондордо баңгизат, курал-жарак жана техникалык байланыш каражаттары сыяктуу тыюу салынган буюмдардын болушу, ошондой эле материалдык баалуулуктардын болушу уюшкан кылмыштуулуктун жогорку деңгээлин көрсөтүп турат. Бул нерселер сырттан колдоо жана кылмыштуу топтордун биримдиги жөнүндө күбөлөндүрөт.

ю.и.к., доц. Татенова М.Б.: Уюшкан топтор ЖАМдин кызматкерлерин кылмыш иштерине кантип тартат?

Орозбаева Ж.М.: Сурооңузга ырахмат! Уюшкан топтор каржы ресурстарына ээ болуп, ЖАМдин кызматкерлерине жана ыкчам укук коргоо органдарынын кызматкерлерине пара беришет, бул алардын позициясын бекемдөөгө мүмкүндүк берет. Материалдык байлыктарды жана коркунучтарды колдонуп, алар ЖАМдин кызматкерлерин кылмыштуу схемаларга тартышат жана өз ара кызмат көрсөтүү тутумун түзүшөт.

ю.и.к., доц. Эргешов А.К.: Трансулуттук байланыштар кылмыш топторунун ишине кандай таасир этет?

Орозбаева Ж.М.: Сурооңузга ырахмат! Биздин оюбузча, трансулуттук байланыштардын өсүшү уюшкан кылмыштуу топтордун позициясын бекемдеп, эл аралык криминалдык тармактарга чыгууну камсыздайт. Бул кылмыш уюмдарынын таасирин жаңы аймактарга жайылтууга, алардын ишмердүүлүгүнүн масштабын жогорулатууга жана коомдун коопсуздугуна коркунуч келтирүүгө мүмкүндүк берет.

ю.и.к. Турсунбаева Ч.М.: ЖАМги активдүү адамдардын иш-аракеттеринин өзгөчөлүгү эмнеде? ЖАМги соттолгондун коомдук коркунуч даражасы кантип аныкталат?

Орозбаева Ж.М.: . Кылмыштуу активдүү адамдар өз максаттарына жетүүдөгү тоскоолдуктарды четтетүүдө этияттык жана ойлонуу менен иш алып барышат. Алардын иш-аракеттери конспирация, катышуучуларды кылдаттык менен тандоо жана кырдаалга ылайыктуу ыкмаларды колдонуу менен айырмаланат, бул аларды аныктоону жана бөгөт коюуну татаалдаштырат.

Ал эми, коомдук коркунуч жасалган кылмыштардын оордугу менен гана эмес, кылмыш иерархиясындагы абалы менен да аныкталат. Соттолгон адамдын кылмыштуу топтогу статусу канчалык жогору болсо, ал мекеменин жана жалпы коомдун коопсуздугуна ошончолук коркунуч келтирет.

Отурумдун төрагасы: Ырахмат. Эгерде суроолор жок болсо, биз ишибизди уланта беребиз. Сөз илимий жетекчиге берилет. Илимий жетекчи ю.и.д., доцент Алымбеков Б.М.

ю.и.д., доцент Алымбеков Б.М.: Жаза-аткаруу мекемелериндеги кылмыштардын криминалистикалык аспектерине арналган диссертациянын темасы эркиндиктен ажыратуу жайларындагы коопсуздук жана коомдук тартип маселелерине көңүл буруунун күчөшү менен абдан актуалдуу болуп саналат. Жаза-аткаруу мекемелери — кылмыш жасаган адамдардын жогорку топтолуу чөйрөсү, бул жерде криминалдык түзүмдөрдүн жана жүрүм-турумдардын өнүгүшүнө шарттар түзүлөт. Бул маселе КМШ өлкөлөрү үчүн өзгөчө актуалдуу, анткени кылмыш-аткаруу тутумун реформалоо процесстери уланып, өткөн практикалардын мурастары менен күрөшүүдө. Жаза-аткаруу мекемелериндеги кылмыштуулукту изилдөө бул кылмыштардын негизги криминалистикалык өзгөчөлүктөрүн аныктоого жана алардын алдын алуу, иликтөө методикасын жакшыртууга мүмкүндүк берет.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы, автор КМШ өлкөлөрүндөгү жаза-аткаруу мекемелеринде кылмыштардын криминалистикалык аспектерин биринчи жолу салыштырмалуу талдап, бул мекемелердеги кылмыштуулуктун жалпы жана өзгөчө белгилерин аныктаганында. Ошондой эле бул сыяктуу кылмыштарды иликтөө боюнча жаңы методдор жана ыкмалар сунушталган. Изилдөөдө укук коргоо органдарынын жана жаза-аткаруу мекемелеринин кызматкерлеринин кылмыштарды иликтөө иштерин жөнгө салган ченемдик-укуктук базаны өркүндөтүү боюнча сунуштар берилген. Автор тарабынан иштелип чыккан методикалык ыкмалар кылмыштардын алдын алуу жана иликтөө үчүн колдонулуп, КМШ өлкөлөрүнүн улуттук өзгөчөлүктөрү эске алынган.

Диссертацияда келтирилген жыйынтыктардын негиздүүлүгү жана ишенимдүүлүгү автор тарабынан изилденген жана кылдат талданган ченемдик-укуктук акттардын, статистикалык маалыматтардын жана криминалистикалык материалдардын чоң массиви менен тастыкталат. Изилдөө салыштырмалуу-укуктук анализ, статистикалык ыкма, эксперттик баалоо ыкмасы сыяктуу заманбап илимий изилдөө методдорунун негизинде жүргүзүлгөн. Изилдөө процессинде автор тарабынан чоң көлөмдөгү материалдар изилденип жана жалпыланып, жаза аткаруу мекемелериндеги кылмыштуулуктун абалы жана аны алдын алуу жолдору боюнча жыйынтыктар чыгарылган.

Бул иштин теориялык мааниси эркиндиктен ажыратуу жайларындагы кылмыштарды изилдөө боюнча криминалистикалык теорияны өнүктүрүүдө жатат. Автор эркиндиктен ажыратуу шарттарында жасалган кылмыштарды аныктоо жана иликтөө боюнча атайын методикаларды иштеп чыгуу зарыл экенин негиздеп, криминалистика илимин өнүктүрүүгө салым кошкон.

Изилдөөнүн практикалык мааниси анын натыйжаларын укук коргоо органдарынын жана жаза аткаруу тутумунун кызматкерлеринин кылмыштарды иликтөө иштеринде түздөн-түз колдонууга мүмкүн экендигинде. Автор тарабынан сунушталган сунуштар жана методикалык иштеп чыгуулар алдын алуу иштеринин натыйжалуулугун жогорулатуу жана кылмыштуулукту алдын алуу үчүн иштелип чыккан. Сунушталган методикалар иликтөө жол-жоболорун өркүндөтүүгө мүмкүнчүлүк берет, ошондой эле жаза аткаруу мекемелеринин кызматкерлерин окутуу үчүн негиз болуп кызмат кылып, кылмыштуулуктун деңгээлин төмөндөтүүгө өбөлгө түзөт.

Диссертация актуалдуулугу, жаңылыгы, жыйынтыктарынын негиздүүлүгү жана жогорку теориялык жана практикалык баалуулугу менен айырмаланган маанилүү илимий изилдөө болуп саналат. Изилдөөчү жаза аткаруу мекемелериндеги кылмыштуулуктун спецификасын жакшы түшүнөрүн жана кылдат криминалистикалык анализ жүргүзүп, кылмыштарды иликтөө жана алдын алуу методикасын өркүндөтүү боюнча негиздүү сунуштарды бере аларын көрсөтө алган.

Жалпысынан диссертациялык иш коргоого сунушталат, ал эми анын автору Орозбаева Жазгүл Маматоморовна **12.00.09** – кылмыш – жаза процесси, криминалистика; ыкчам-иликтөө ишмердүүлүгү адистиги боюнча юридикалык илимдердин кандидаты даражасын ыйгарууга татыктуу.

Отурумдун төрагасы: Биринчи рецензентке сөз берилет. Биринчи рецензент –

Абдикерим кызы Г.: Саламатсыздарбы урматтуу кесиптештер! Диссертациялык изилдөө КМШ өлкөлөрүндөгү абакта жасалган кылмыштардын криминалистикалык өзгөчөлүктөрүн изилдөөгө багытталган актуалдуу илимий эмгек болуп саналат. Автор ЖАМГи уюшкан кылмыштуулуктун өнүгүшүнө өбөлгө түзгөн өзгөчө шарттарына негиздүү түрдө көңүл бурган жана башка соттолгондорго, ошондой эле укук коргоо органдарына жана мамлекеттик бийликке активдүү таасир эткен криминалдык топтордон келип чыккан жаңы коркунучтарды аныктаган.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы-биринчи жолу кылмыш жаза аткаруу мекемелериндеги кылмыштуулуктун түзүмдөрүнө жана өзгөчөлүктөрүнө комплекстүү талдоо жүргүзүлүп, алардын криминалистикалык мүнөздөмөлөрү, ошондой эле КМШ өлкөлөрүнүн улуттук жана маданий өзгөчөлүктөрү эске алынган. Иште кылмыштуу топтордун типтүү моделдери бөлүнүп, алардын таасир этүү механизмдери жана уюшкан топтор түзөтүү мекемелерин көзөмөлдөө үчүн колдонгон ыкмалары талданган. Ошондой эле укук коргоо органдары үчүн жаза-аткаруу тутумунун мекемелеринде уюшкан кылмыштуулуктун жайылышын болтурбоого багытталган сунуштар иштелип чыкты.

Жалпысынан, иш кандидаттык диссертацияларга коюлган талаптарга жооп берет жана коргоого сунушталат. Автор юридикалык илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын ыйгарууга татыктуу.

Отурумдун төрагасы: Талкуу үчүн сөз экинчи рецензентке берилет.

Эрдолатов Ч.С. – Диссертация жогорку илимий деңгээлде аткарылып, жаза аткаруу мекемелериндеги кылмыштуулукка каршы күрөшүүнүн актуалдуу маселелерин ачып берет. Автор КМШ өлкөлөрүнүн ЖАМдин шарттарында кылмыштардын алдын алууга жана иликтөөгө багытталган криминалистикалык анализдин заманбап методдорун ар тараптуу изилдөөнү сунуштады. Бул мекемелердин өзгөчөлүктөрүн жана соттолгондордун криминалдык субмаданиятынын өзгөчөлүктөрүн эске алып, диссертант эркиндигинен ажыратуу жайларына мүнөздүү болгон маанилүү криминалисттик аспектилерди ачып берди.

Тыянактардын негиздүүлүгү акыркы жылдары КМШ өлкөлөрүнүн ЖАМдин кылмыштуулук боюнча статистиканы жана маалыматтарды камтыган кеңири эмпирикалык материал менен тастыкталат. Автор пенитенциардык мекемелердеги кылмыштарды иликтөөнү уюштуруу менен байланышкан актуалдуу криминалистикалык аспектилерди терең талдайт жана жаза аткаруу тутумуна кылмыштуу жамааттардын таасирин азайтуу методологиясын сунуш кылат.

Каралган диссертация коюлган талаптарга жооп берет жана жогорку баага татыктуу. Диссертант юридика илимдеринин кандидаты даражасын ыйгарууга арзыйт.

Отурумдун төрагасы: Сүйлөп чыга тургандар барбы? Болбосо, анда сөз изденүүчүгө берилет.

ю.и.к., доц. Сулайманова Б.: Орозбаева Жазгүл Маматоморовнанын 12.00.09 – кылмыш-жаза процесси, криминалистика; ыкчам-иликтөө ишмердүүлүгү адистиги боюнча кандидаттык сыноосунун программасынын кошумча (экинчи) бөлүгү бекитилсин.

Отурумдун төрагасы: Ырахмат сунушунузга. Сөз изденүүчүгө берилет.

Орозбаева Ж.М.: Ар бириңизге кандидаттык диссертациянын талкуусун уюштурганыңыздар үчүн ыраазычылык билдирем, эскертүүлөр эске алынат жана четтетилет.

Отурумдун төрагасы: Демек, 12.00.09- – кылмыш - жаза процесси, криминалистика; ыкчам-иликтөө ишмердүүлүгү адистиги боюнча **“Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин (КМШ) өлкөлөрүндөгү жаза-аткаруу мекемелериндеги кылмыштар: криминалистикалык аспектилер”** темадагы Орозбаева Ж.М.. диссертациялык изилдөөсүн коомдук коргоого сунуштоону добушка койдум.

Макул – баардыгы

Каршы – жок

Бир добуштан

Орозбаева Жазгүл Маматоморовнанын “Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин (КМШ) өлкөлөрүндөгү жаза-аткаруу мекемелериндеги кылмыштар: криминалистикалык аспектилер” темасындагы диссертациялык иши боюнча Ош мамлекеттик университетинин кылмыш-жаза укугу жана процесси кафедрасынын

КОРУТУНДУСУ

1. Изилдөөнүн актуалдуулугу. Жаза аткаруу мекемелериндеги кылмыштуулук темасы өзгөчө актуалдуу, анткени дал ушул өзгөчө чөйрөдө криминалдык түзүмдөрдүн, зордук-зомбулуктун жана башка мыйзамсыз иш-аракеттердин өнүгүшүнө жана көбөйүшүнө шарт түзгөн көптөгөн шарттар пайда болот. КМШ өлкөлөрүндө жаза-аткаруу тутуму реформалардын жана адаптациялоонун этаптарынан өтүүнү улантууда, бул эркиндигинен ажыратуу жайларында болуп жаткан кылмыштардын өзгөчө криминалистикалык аспектилерин изилдөөнү жана түшүнүүнү зарыл кылат. Бул иштин актуалдуулугу бир нече негизги аспектилеринен баса белгиленет: биринчиден, криминогендүүлүктүн жогорку даражасы. Экинчиден, укуктук жана уюштуруу чараларынын жетишсиз иштелип чыгышы. Үчүнчүдөн, КМШ өлкөлөрүнүн ортосунда унификациялоо жана тажрыйба алмашуу зарылчылыгы турат. Төртүнчүдөн, көйгөйдүн социалдык мааниси. Бешинчиден, ЖАМдин кызматкерлеринин квалификациясын жогорулатуу зарылчылыгы. Түзөтүү мекемелеринде кылмыштарды ийгиликтүү иликтөө үчүн соттолгондордун айлана-чөйрөсүнүн өзгөчөлүгүн жана психологиясын эске алган атайын билим жана көндүмдөр зарыл. Бирок, учурдагы кызматкерлерди окутуу программалары көбүнчө камакта кылмыштуулукка каршы натыйжалуу күрөшүү үчүн зарыл болгон бардык аспектилерди камтыбайт. Диссертацияда баяндалган жаңы методикаларды жана ыкмаларды иштеп чыгуу, алардын жалпы ишинин натыйжалуулугун жана түзөтүү мекемелериндеги коопсуздук деңгээлин жогорулатуу менен ЖАМдин кызматкерлерин даярдоону жана квалификациясын жогорулатууга жардам берет.

Ошентип, диссертациянын темасы криминалистика теориясы жана практикасы үчүн актуалдуу жана маанилүү болуп саналат. Бул теманы изилдөө ЖАМги кылмыштардын негизги криминалистикалык өзгөчөлүктөрүн ачып берет, аларды иликтөөнүн жана алдын алуунун натыйжалуу методикасын иштеп чыгат, бул түзөтүү мекемелеринин ичиндеги коопсуздуктун деңгээлин жогорулатууга жана жалпы эле коомдук коопсуздукту камсыз кылууга жардам берет.

2. Диссертацияда берилген жыйынтыктарды алууга автордун конкреттүү жеке катышуусу. Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө автор өзү төмөнкү илимий жыйынтыктарга келген:

1 – Натыйжа. Бир катар факторлордун таасири менен пенитенциардык кылмыштуулук сапаттык өзгөрүүлөргө дуушар болуп жаткандыгы негизделген. Бул өзгөрүүлөр төмөнкү аспектилерди камтыйт: 1) ЖАМдагы криминалдык активдүүлүк: акыркы 10-15 жыл ичиндеги заманбап тенденциялар ЖАМдагы кылмыштуу аракеттерге олуттуу таасирин тийгизди. 2) криминалдык иерархиянын өзгөрүүсү: акыркы 15-20 жылда кылмыш дүйнөсүндө жаңы муундагы криминалдык авторитеттер жетекчилик ролду ээлей баштады. 3) түзөтүү мекемелеринин администрациясына каршы уюштурулган кылмыштар: мындай кылмыштарды уюштурган топтордун башчыларынын күнөөсүн далилдөө абдан кыйын, анткени бул аракеттерди көбүнчө «бригадирлер» же «жолдоштор» аткарышат, алар уюшкан топтун мүчөлөрү болгондуктан, көрсөтмө берүүдөн баш тартышат. Ушундай эле кырдаал башка соттолгон топтордо да байкалат; 4) түзөтүү мекемелериндеги уюшкан топтордун мүнөздөмөлөрү: Бул топтордун мүчөлөрү, адатта, кесипкөй кылмышкерлердин сапаттарына ээ. 5) материалдык ресурстар менен камсыздоо: бул уюшкан топтор чоң көлөмдөгү материалдык ресурстарга ээ болушат, анын ичинде

башка соттолгондордон тартып алынган каражаттар да бар. 6) транснационалдык байланыштардын күчөшү: кылмыштуу топтордун ар түрдүү деңгээлдерде башка өлкөлөр менен байланышы күчөп бара жатат. 7) рецидивисттердин көп саны: эркинен ажыратуу жайларында кылмыш жасоого ыктаган рецидивисттер барган сайын өздөрүн коопсуз сезишет. 8) криминалдык активдүүлүктүн жогорулашы: барган сайын кылмыштуулукка жигердүү тартылган адамдар көбөйүүдө. Алар кылмыштуу пландарын ишке ашыруу үчүн кылдат даярдыктарды көрүшөт жана кылмыш жасоого ыңгайлуу шарттарды түзүүгө умтулушат. Бул факторлор пенитенциардык кылмыштуулукка каршы күрөштү кыйындатат жана комплекстүү ыкмаларды талап кылат.

2 – Натыйжа. Эркинен ажыратуу жайларында иш алып барган кылмыштуу топтордун мүчөлөрүнүн жүрүм-турумунун өзгөчөлүктөрү: 1) соттолгон адамдын коомдук кооптуулук деңгээли анын канча жолу соттолгону жана жасаган кылмыштарынын оордугу менен гана аныкталбастан, ошондой эле кылмыштуу түзүмдүн иерархиясында ээлеген ордуна да жараша аныкталат; 2) топтун түзүмү канчалык татаал жана деңгээли канчалык жогору болсо, анын лидерлери жана мүчөлөрү ошончолук кооптуу деп саналат; 3) соттолгондорду кылмыштуу топтордун башка мүчөлөрү аркылуу тартуу, бул бекем кылмыштуу коомдорду түзүүгө өбөлгө түзөт, алар эркиндикте турган лидерлер тарабынан башкарылышы мүмкүн. 4) кылмыштуу топтогу статусуна жараша соттолгон адам төмөнкү өзгөчөлүктөрдү көрсөтүшү мүмкүн.

3 – Натыйжа. Эркиндигинен ажыратуу жайларында кылмыштуу иерархияда лидерлик ролду ээлеген криминалдык авторитеттердин ишмердүүлүгүнө төмөнкүдөй өзгөчөлүктөр мүнөздүү: 1) ички милдеттери: кылмыштуу түзүмдөрдүн туруктуулугун жана биримдигин камсыздоо үчүн, жаза аткаруу мекемелеринин ичинде жана сыртында өзүнүн таасирин сактап калуу максатында, алар бир катар өзгөчө функцияларды аткарышат. 2) тышкы милдеттери: бул функциялар мекеме сыртындагы байланыштарды түзүү жана бекемдөө максатына багытталган.

4 - Натыйжа. Жаза аткаруу мекемелердеги кылмыштарды иликтөөдө сотко чейинки өндүрүштү өркүндөтүү максатында негизги иш-чараларды жүргүзүү зарыл. Алар төмөнкүлөргө багытталган: I) Ишмердүүлүктү маалыматтык камсыздоо, аларды камтыган чаралар. II) Тактикалык-процессуалдык камсыздоо жана тергөө аракеттерин пландаштырууда өзгөчөлүктөрдү билүү, мында өзгөчө жагдайларды эске алуу зарыл. III) Иликтенип жаткан кылмыш ишинин материалдарын изилдөө жана далилдүү мааниге ээ болгон жагдайларды талдоо, иликтенип жаткан иш боюнча маалыматтардын булактарын жана кирүү каналдарын талдоо жана сотко чейинки өндүрүштүн купуялыгын камсыздоо; кылмыш тобуна кирген шериктерди бири-биринен обочолонтууну чечүү; пайдаланылбаган маалыматтын ишенимдүүлүгүн жана ишенимдүүлүгүн баалоо, ошондой эле иш боюнча кошумча далилдерди алуу мүмкүнчүлүгүн изилдөө. IV) Процессуалдык аракеттердин натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн тиешелүү материалдык-техникалык камсыздоо зарыл. V) Психологиялык таануу аспектиери боюнча негизделиши керек, атап айтканда: соттолгондордун ортосундагы чыр-чатактуу мамилелерге түрткү болгон себептердин потенциалдуу чөйрөсүн аныктоо, процесс катышуучулары менен сотко чейинки өндүрүш органдарынын ортосундагы чыр-чатактын себептерин аныктоо;

соттолгондор менен жаза аткаруу мекеменин тутумунун кызматкерлеринин ортосундагы чыр-чатактын себептерин аныктоо.

5 - Натыйжа. Жалпысынан жазаны аткаруучу мекемелерде, төмөнкү негизги позициялардын негизинде кылмыштарды иликтөөнү криминалистикалык жактан камсыз кылуу үчүн заманбап ыкмалар жана жакындоолор талап кылынат, атап айтканда: 1) заманбап кылмыштуулук - көп кырдуу жана татаал социалдык феномен, топтук кесиптик кылмыштуулуктун жаңы сапаттык деңгээлине чыгууда, мүнөздүү өзгөчөлүктөрү бар айрым чөйрөлөргө ээ, алар ЖАМга да таралат. 2) криминалистика өзүнүн теориялык изилдөөлөрүндө укуктук, ошондой эле укук колдонуу ишине "жумшак шарт" болуп кызмат кылган башка илим тармактары менен активдүү өз ара аракеттениши керек. 3) кылмыштуулуктун динамикасын, багыттарын жана жалпы түрлөрүн чагылдырган комплексдүү криминологго-криминалисттик мүнөздөмө, ЖАМ системасында кылмыштардын иликтениши үчүн эбегейсиз мааниге ээ болуп, криминалистиканын заманбап кылмыштык активдүүлүктүн жаңы көрүнүштөрүн: виртуалдык мейкиндик жана санарип технологияларды колдонуу, жаңы жеке методикаларды иштеп чыгуу контекстинде усулдарды өркүндөтүү үчүн пайдаланылышы керек; 4) пенитенциардык кылмыштарды ачууда криминалистика, психология жана криминология ортосундагы тыгыз байланышты белгилей кетүү маанилүү.

6 - Натыйжа. Төмөнкү типтик структураны түзүүнүн негиздемеси, түзөтүү мекемелеринде тергөө иш-аракеттерин жүргүзүү үчүн: биринчи, ЖАМда кылмышты иликтөө үчүн конкреттүү тергөө иш-аракетин тандоо аспекти камтыйт. Экинчиден, ЖАМда соттолгондор тарабынан жасалган кылмыш фактысы боюнча тергөө иш-аракетин өткөрүүгө даярдык уюштуруу, кылмыштуу топтун сандык жана сапаттык курамын, ошондой эле анын жүргүзүлүшүнө таасир эте алчу объективдүү жана субъективдүү факторлорду эске алуу зарыл. Үчүнчөдөн, уюштурууну тергөө иш-аракеттерин жүргүзүүнүн үч этабы, автор тарабынан бөлүнүп көрсөтүлгөн (а) башталгыч, б) иш, в) акыркы) камтыйт, анда алардын мазмундук бөлүгү иште баяндалган.

7 – Натыйжа. Тергөө иш-аракеттерин жүргүзүүнүн тактико-криминалисттик камсыздоосу, ЖАМда соттолгондор тарабынан жасалган кылмыштуу аракеттерди иликтөө учурунда, төмөнкү өзгөчөлүктөргө негизделет: биринчи - тергөө иш-аракетинин жүргүзүлүп жаткан конкреттүү шарттарына өзгөчөлүктү эске алуу зарылдыгы. Ар кандай тергөө иш-аракеттери белгилүү бир шарттарда жүргүзүлгөндө, бул процесс далилдерди табуу, каттоо жана алып коюу процессин жеңилдетиши же кыйындатышы мүмкүн (мисалы, түзөтүү мекемелеринин режимине жана ишине тиешелүү өзгөчөлүктөр). Түзөтүү мекемелеринин материалдык шарттары жана социалдык чөйрөсүнүн өзгөчөлүктөрү төмөнкүлөрдү камтыйт: биринчи, бирдей жайлар жана буюмдардын бардыгы, соттолгондордун кылмыштуу аракеттери менен байланышкан өзгөрүүлөрдү аныктоону жеңилдетет; экинчи, ички тартип эрежелерин билүү кылмыштын социалдык чөйрөсүн аныктоого жана күбөлөрдү тез арада табууга жардам берет; үчүнчү, соттолгондордун жеке турак-жайынын жоктугу, окуя болгон жерди кароо, тинтүү жана алып коюу иштерин прокурордун макулдугусуз жана тергөө судьясына тиешелүү арыз жазбастан жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. Экинчи - алдын ала тергөө органы тарабынан

соттолгондордун катышуусунан алынган маалыматты эске алуу; анткени, соттолгондордун каттарын көзөмөлдөөчү кызматкерлер, эгер бул оперативдик кызыгуу жаратса, каттарды алып коюу же алардын көчүрмөлөрүн даярдоо мүмкүнчүлүгүнө ээ. Үчүнчү - пенитенциардык психологдордун (түзөтүү мекемелеринин социалдык-психологиялык кызматтарындагы адистер) сунуштарын эске алуу. Төртүнчү - күзөт жана коопсуздукту камсыздоо, бул тергөө иш-аракеттерин түзөтүү мекемелеринде жүргүзүү үчүн тартылган тараптарга нускама берүү, атайын жабдуулардын болушу жана пландалган процессуалдык аракеттерди өткөрүү үчүн жайларды эске алуу зарылчылыгын билдирет (мисалы, күбөлөндүрүүгө көрсөтүлгөн учурда, ушул жайлар тергөөчү жана адистер үчүн өзүнчө секцияларды, ошондой эле соттолгондор жана күзөт үчүн болушу керек). Жабдуулар соттолгондорду байкоого жана күзөттүн ыкчам жооп берүүсүн камсыздоого мүмкүндүк бериши керек, бул каалабаган байланыштарды алдын алууга жана катышуучулардын коопсуздугун камсыздоого жардам берет. Бешинчи - режимдик мекемеде оперативдик-издөө иштерин жүргүзүү мүмкүнчүлүгү жана алардын натыйжаларын пайдалануу (мисалы, тинтүү, каттарды изилдөө, соттолгондорду изоляциялоо), бул тергөө иш-аракеттеринин натыйжалуулугун жогорулатат.

8 - Натыйжа. Соттолгондун жеке өзгөчөлүктөрү тууралуу терең маалыматка ээ болуу тергөөчүгө тергөө процессинде төмөнкү маанилүү тапшырмаларды чечүүгө мүмкүнчүлүк берет: а) эффективдүү өз ара аракеттешүүнү түзүү үчүн соттолгондун негизги өзгөчөлүктөрүн аныктоо; б) соттолгондун психологиялык мүнөздөмөлөрүнө таянып, тактикалык жана психологиялык таасир кылуунун эң натыйжалуу методдорун тандоо; в) соттолгондун жүрүм-турумун алдын ала болжолдоо, жалпы алганда алдын ала тергөө процессинде жана жеке тергөө иш-аракеттеринде; г) соттолгондун жеке өзгөчөлүктөрүн изилдөө, бул анын иштин жагдайларына болгон позициясын аныктоо, ошондой эле анын жүрүм-турумуна таасир эткен психологиялык факторлорду аныктоо үчүн; д) пайда болгон тергөө абалына жараша, керек болсо, криминалисттик методикада колдонулуучу тактикалык операция же тактикалык ыкмаларды комбинациясын иштеп чыгуу; е) соттолгондун жүрүм-турумунун мотивдерин аныктоо, анын алдын ала тергөө процессине каршы турууга болгон ниетин жана түзөтүү мекемесинин кызматкерлерине болгон мамилесин эске алуу; ж) маалымат булактарын пайдаланып, кыйынчылык жаратуучу кырдаалдарды чечүү жана жагымсыз жагдайларды жакшы жагдайларга айландыруу.

9 - Натыйжа. Алдын ала тергөө процессинде, каралып жаткан категориядагы иштер боюнча, бир катар шарттарды эске алуу зарылчылыгы далилденет, атап айтканда: 1) кылмыштарды инсценировка кылуу учурларынын жыштыгы, бул тергөө органдарын адаштырышы мүмкүн; 2) тергөө издеринин кеңири түрдүүлүгү шартында убакыттын тардыгы, бул алардын идентификациялык мүнөзүн тактоону кыйындатат (кылмыш окуясы менен байланышпаган издерди да камтууда); 3) далилдик баалуулукка ээ болгон издерди жок кылуу же жалгандыгын тергөө коркунучунун болушу; 4) тергөө менен кызматташкан жана кылмыштар тууралуу маалымат берген адамдардын коопсуздугун камсыздоодогу кыйынчылыктар; 5) күбөлөрдү аныктоодо кыйынчылыктар, анткени көптөгөн соттолгондор өз кызыкчылыктарын коргоого кызыкдар болушу же репрессиялардан коркуу мүмкүн;

б) кылмыштуу субкультуранын өзгөчөлүктөрү, алардын нормалары соттолгондордун жүрүм-турумуна таасир этүүгө жана чындыкты аныктоону кыйындатууга мүмкүн, анткени азыркы учурдагы традициялар маалыматтарды жашырууга түрткү бериши мүмкүн; 7) тергөөчүнүн үстүндө психологиялык басым жана манипуляциялар жүргүзүү, бул тергөөсүн адаштыруу же ага басым көрсөтүү үчүн, ошондой эле тергөө органдары менен түзөтүү мекемелери арасында маалымат алмашуу маселелери, бул тергөө процессин жайлатууга жана аракеттердин координациясын кыйындатууга алып келет; 8) мындай иштерди иликтөдө каршы аракет көрсөтүүнүн эң көп таралган формаларынын болушу, аларга төмөнкүлөр кирет: көрсөтмөлөрдөн баш тартуу; кедейдик көрсөтмөлөрдү берүү; далилдерди жок кылуу, өзгөртүү же алмаштыруу; түзөтүү мекемелеринде жалган күбөлүктөр системасын түзүү; алдын ала тергөө процессинде мыйзамсыз методдорду колдонуу (мисалы, кыйноо, алдамчылык, коркутуулар ж.б.); тергөөчүнү жогорку инстанцияларга алмаштыруу боюнча негизсиз арыз берүү.

10 - Натыйжа. Тергөөчү практикалык жана илимий билимдерге таянышы керек, булар төмөнкү аспекттерди камтыйт: 1) түзөтүү мекемелеринде кылмыштарды жасоо жана жашыруу боюнча кеңири таралган ыкмалар тууралуу маалымат, бул мүнөздүү белгилерди аныктоого жана алардын тергелиши үчүн эффективдүү стратегияларды иштеп чыгууга жардам берет; 2) издерди түзүү жана аныктоо процессин түшүнүү, бул алардын чөйрөсүн, мүнөзүн аныктоого жана болгон кылмыштык окуяны баалоого мүмкүндүк берет; 3) соттолгондор тарабынан колдонулган кеңири таралган инсценировкалар (кылмыштуу кылык-жоолор) тууралуу билим, бул болгон кылмышты моделдөө жана кийинки тергөө аракеттеринин багытын аныктоого жардам берет; 4) иш боюнча чогултулган маалыматтарды анализдөө, анын ичинде конкреттүү далилдердин иш боюнча маанисин жана соттолгондор арасында кылмыш белгилеринин кеңири жайылышын эске алуу, кылмыштын жагдайларын так аныктоого жана ага тиешелүү адамдарды аныктоого көмөктөшөт; 5) түзөтүү мекемелеринде далилдик маалыматты түзүү мыйзамдарын түшүнүү, бул зомбулук кылуучу далилдерди чогултуу жана анализдөөдө натыйжалуу болушуна жана тергөө процессинде маалыматтарды манипуляциялоо же жалгандоо аракеттерин аныктоо жана жоюуга жардам берет; 6) соттолгондордун жашоо шарттары, алардын кылмыштык тажрыйбасы, далилдик маалыматтын жоголушуна жана бурулушуна таасир этүүчү психологиялык факторлор; кылмыштын мүнөзүн аныктаган кылмыштуу кесипкөйлүктүн деңгээли; маалыматтын тардыгы, бул окуянын эң мүмкүн болгон версияларын аныктоону кыйындатат; тергөө менен кызматташууга карата соттолгондордун жазасыздыктан коркуу себеп болгон.

11 - Натыйжа. Тергөөчүлүк текшерүүнү өткөрүүгө таасир эткен факторлор аныкталды: 1) тергөө текшерүүсүн өткөрүүнү жөнгө салган криминалдык-процессуалдык жана укуктук нормалардын көптүгүн эске алуу менен, а) алардын мазмундук аспекти ар дайым так жана толук чагылдырбашы; б) заманбап практикалык реалияларга, анын ичинде түзөтүү мекемелериндеги кылмыштарды жасоонун жаңы технологияларынын контекстинде, дайыма жооп бербеш; в) кылмыштык-процессуалдык мыйзамдардын башка нормаларына каршы келишин камсыз кылышы мүмкүн. 2) Кылмыш болгон жайды текшерүүнүн өзгөчөлүгү, бул

соттолгондордун жашоо ордусу же башка соттолгондордун активдүү кыймылы бар мейкиндик болушу мүмкүн, бул кылмыштын материалдык издерин чогултууну кыйындатат. 3) Түзөтүү мекемесинин персоналы кошумча кыйынчылыктарды жаратат, алардын мотивациясы ар кандай болушу мүмкүн, коррупциялык факторлордун таасирине байланыштуу, бул айрым учурларда түзөтүү мекемесинин кызматкерлеринин каршы аракеттерине алып келет (мисалы: тергөөчүлөрдүн зарыл объекттерге же документтерге кирүүсүн чектөө; окуя же абал тууралуу туура эмес (толук эмес) маалымат берүү; тергөөчүлөрдүн соттолгондор менен байланышына же тергөө иш-аракеттерине катышуусуна тоскоолдук кылуу ж.б.). 4) Окуя болгон жерди текшерүүгө соттолгондорду тартуу өзгөчө кыйынчылык жаратат, анткени алар, адатта, тергөөчүгө болгон окуя тууралуу толук жана объективдүү маалымат бербешти мүмкүн, бул ар кандай жагдайлар, анын ичинде алардын кызыкчылыгынын жоктугу жана башка мотивациялык факторлор менен байланыштуу. 5) Абалдын өзгөчөлүктөрүн эске алуу зарыл, себеби, абактарда жасалган кылмыштардын шарттарында, адатта, кылмыш издерин атайылап жок кылуу же жалганын жасоо байкалат. Жаңы издерди мезгилинде табуу тергөөчүнү адаштырып, алдын ала тергөө процессин катаал жолго түшүрүүгө алып келиши мүмкүн, ал эми соттолгондор тарабынан түзүлгөн инсценировкалар иликтөөнү кыйындатышы мүмкүн.

12 - Натыйжа. Тергөө текшерүүсүн өткөрүү учурунда төмөнкү талаптар жана жакындорду сактоо зарыл: 1) текшерүүнүн белгиленген этаптарына, анын ичинде даярдык, текшерүүнүн түздөн-түз жүргүзүлүшү, табылган бардык далилдерди каттоо, алардын абалы жана өз ара жайгашуусу боюнча кармалып турулушу керек. Бул процесс учурунда тергөөчү Криминалдык Процессуалдык Кодексинин нормаларын так сактап, текшерүүнүн ачык чектерин аныктап, ошондой эле издердин өзгөчө шарттарда түзүлүшүнүн мыйзамдарын эске алуу менен аны жүргүзүүнүн методдорун жана ыкмаларын так аныктоосу керек; 2) издердин абалынын убакыттын өтүшү менен мүмкүн болгон өзгөрүүлөрүн эске алуу жана алардын бүтүндүгүн жана тактыгын сактоо үчүн тиешелүү криминалистикалык методдорду колдонуу керек; 3) сунушталган версиялар жана кылмыштын белгилеринин жыйындысы негизинде, болгон окуяны моделдөө жана окуя болгон жерди максаттуу текшерүү жүргүзүлүп, сунушталган гипотезаларды тастыктаган же жокко чыгарган негизги элементтерди табуу жана каттоо керек; 4) табылган издерди, объектилерди жана далилдерди моделденген окуянын контекстинде системалуу түрдө анализдөө жана алардын чындыкты аныктоодо жана кылмышты ачуудагы маанисин баалоо зарыл, бул төмөнкүлөрдү камтыйт: а) кошумча деталдарды аныктоо үчүн криминалистикалык методдорду колдонуу; б) табылган объекттер арасында байланыштарды түзүү; в) окуянын жүрүшүн кайра куруу, бул кылмыштын жагдайларын жана мотивдерин тереңирээк түшүнүүгө мүмкүндүк берет; 5) кылмышты жасоонун ыкмасы менен соттолгондун жана жабырлануучунун жеке өзгөчөлүктөрү арасындагы байланыштарды эске алуу, бул кылмышкердин психикалык абалы, кылмыштык тажрыйбасы, мотивдери жана муктаждыктары тууралуу корутундуларды чыгарууга мүмкүндүк берет. Ошол эле учурда, юридикалык адабиятта белгиленген сунуштарга ылайык техникалык каражаттарды колдонуу, адисти чакырууну талап кылат.

3. Изилдөөнүн жыйынтыктарынын ишенимдүүлүк даражасы, алардын жаңылыгы жана практикалык мааниси. Диссертациянын жыйынтыктарынын аныктыгы автордун криминалистикалык анализдин, салыштырма-укуктук мамиленин жана статистикалык изилдөөнүн далилденген методдорун кеңири колдонуусу менен тастыкталат. Автор эмпирикалык маалыматтардын чоң массивине таянат, анын ичинде КМШнын жаза аткаруу мекемелериндеги кылмыштуулук статистикасы, укук коргоо органдарынын расмий отчеттору, ошондой эле криминалистикалык жана жөнгө салуучу булактар колдонулат. Изилдөөнүн тыянактары чогултулган материалдардын терең анализи менен негизделген жана тастыкталган, бул алардын негиздүүлүгүнүн жогорку деңгээлин камсыз кылат.

Иштин илимий жаңылыгы мамлекеттер аралык контекстти жана криминалдык субмаданияттын өзгөчөлүгүн эске алуу менен КМШ өлкөлөрүнүн жаза аткаруу мекемелеринде жасалган кылмыштардын криминалистикалык аспектилерин аныктоодо жана тутумдаштырууда турат. Биринчи жолу криминалдык топтордун КМШ өлкөлөрүндөгү ЖАМдин тутумуна улуттар аралык байланыштарынын таасирине, ошондой эле кылмыш түзүмдөрүнүн мамлекеттик органдар жана кызматкерлер менен өз ара аракеттешүүсүнүн өзгөчөлүктөрүнө комплекстүү талдоо жүргүзүлгөн. Изилдөө ошондой эле кылмыш иерархиясын жана уюшкан кылмыштуулук ыкмаларын өнүктүрүүнүн жаңы тенденцияларын баса белгилеп, бул көрүнүштөргө эффективдүү каршы туруу мүмкүнчүлүгүн кеңейтет.

4. Изденүүчүнүн илимий эмгегинин баалуулугу криминалистикалык илимдин жана практиканын өнүгүшүнө олуттуу салым кошот. Изилдөөнүн негизги баалуулугу жаза аткаруу мекемелеринин шарттарында пайда болгон кылмыштуулуктун өзгөчөлүгүн тутумдуу жана мамлекеттер аралык талдоодо турат. Бул иш криминалдык топтордун трансулуттук байланыштарын, ошондой эле бул топтордун КМШ өлкөлөрүнүн түзөтүү мекемелериндеги ички процесстерге тийгизген таасиринин өзгөчөлүктөрүн изилдөөгө жаңы ыкмаларды сунуштайт.

Диссертациянын баалуулугу төмөнкүдөй: **Теоретикалык мааниси.** Диссертация жабык мекемелердеги кылмыштуулукту талдоо үчүн колдонулган жаңы түшүнүктөрдү жана классификацияларды сунуштоо менен криминалистиканын теориялык базасына салым кошот. **Методологиялык баалуугу.** Изилдөө пенитенциардык тутумдун шарттарында иштин өзгөчөлүгүнө ылайыкташтырылган ыкмаларды сунуштайт, бул укук коргоо органдарына кылмыш чөйрөсүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алууга, ошондой эле криминалдык субмаданият менен байланышкан тоскоолдуктарды жеңүүгө мүмкүндүк берет. **Социалдык баалуулук.** ЖАМде коопсуздук деңгээлин жогорулатуу соттолгондордун арасында рецидивдердин коркунучун азайтууга өбөлгө түзөт, аларды реабилитациялоону жеңилдетет жана мекемелердин ичинде да, бүтүндөй коомдо да туруктуулукту жана укуктук тартипти сактоого өбөлгө түзөт. **Практикалык мааниси.** Бул иш-аракеттер алдын алуу жана тергөө иш-аракеттерин жакшыртуу үчүн атайын сунуштарды берет, бул ЖАМдеги кылмыш иш-аракеттерине каршы багытталган. Автордун тыянактары жана сунуштары укук коргоо органдарынын жана пенитенциардык мекемелердин ишин жакшыртуу, ЖАМдин кызматкерлеринин арасындагы

кылмыштуулукту жана коррупцияны азайтуу, коопсуздук жана укук тартибин жогорулатуу үчүн колдонулушу мүмкүн.

Ошентип, изилдөө криминалистика илимине жана практикасына баалуу жана келечектүү салым болуп саналат, ошондой эле КМШ өлкөлөрүнүн жаза аткаруу тутумунда укук тартибинин абалын жакшыртууга багытталган олуттуу коомдук мааниге ээ.

5. Диссертация туура келген адистик. Диссертант Орозбаева Жазгүл Маматоморовна тарабынан аткарылган **“Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин (КМШ) өлкөлөрүндөгү жаза-аткаруу мекемелериндеги кылмыштар: криминалистикалык аспектилер”** деген темадагы диссертациясы өзүнүн түзүмү жана мазмуну боюнча 12.00.09 – кылмыш-жаза процесси, криминалистика; ыкчам-иликтөө ишмердүүлүгү адистигине ылайыктуу.

6. Изденүүчү жарыялаган эмгектердеги диссертациялык материалдарды сунуштоонун толуктугу. Автордун илимий макалалары КР УАК тарабынан сунушталган рецензияланган жана чет элдик илимий басылмаларда жарыяланган.

7. Автордун диссертациялык изилдөө темасы боюнча басылмалары: Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору жана тыянактары төмөнкү басылмаларда чагылдырылган:

1. Орозбаева, Ж. М. КМШ өлкөлөрүнүн жаза өтөө органдарында жасалган зордук-зомбулук кылмыштарынын кылмыш-криминалистикалык мүнөздөмөсү / Ж. М. Орозбаева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2023. – №. 4. – Р. 214-217. // <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=54791114>

2. Орозбаева Ж.М. Правовой и организационный аспект противодействия Преступности в уголовно-исполнительных учреждениях // Мир закона. – Актобе, 2024. – № 03 – 04. (263-264). – С. 39-45

3. Орозбаева Ж. М. // Соттолгон адамдын инсандыгы//Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2024. – № 3. – 18-20 -бб

4. Орозбаева Ж. М. // Түзөтүү мекемелериндеги кылмыштуулук// Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2024. – № 3. – 111-114 -бб

5. Орозбаева Ж.М. Особенности деятельности следователя при расследовании преступлений, совершенных осужденными лицами / Б. М. Алымбеков, Ж. М. Орозбаева // Аграрное и земельное право. – 2024. – № 7(235). – С. 187-189. // <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=69155164>

6. Орозбаева Ж.М. Отдельные аспекты криминологического-криминалистического характеристики преступлений, совершаемых в уголовно-исполнительных учреждениях / Б. М. Алымбеков, Ж. М. Орозбаева // Аграрное и земельное право. – 2024. – № 7(235). – С. 222-224. // <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=69155175>

7. Орозбаева, Ж. М. Правовой статус осужденных лиц / Ж. М. Орозбаева // Бюллетень науки и практики. – 2024. – Т. 10, № 9. – С. 332-336. // <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=69210501>

ТОКТОМ КЫЛАТ:

1. Орозбаева Жазгүл Маматоморовнанын “Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин (КМШ) өлкөлөрүндөгү жаза аткаруу мекемелериндеги кылмыштар: криминалистикалык аспектилер” темасындагы диссертациялык иши 12.00.09 – кылмыш-жаза процесси, криминалистика; ыкчам-иликтөө ишмердүүлүгү адистигине туура келет деп эсептелсин.

2. Орозбаева Жазгүл Маматоморовнанын 12.00.09 – кылмыш-жаза процесси, криминалистика; ыкчам-иликтөө ишмердүүлүгү адистиги боюнча “Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин (КМШ) өлкөлөрүндөгү жаза аткаруу мекемелериндеги кылмыштар: криминалистикалык аспектилер” аттуу темадагы кандидаттык ишин айтылган сын-пикирлерди жана сунуштарды эске алуу менен бирге коргоого сунуштайбыз.

3. Орозбаева Жазгүл Маматоморовнанын 12.00.09 – кылмыш-жаза процесси, криминалистика; ыкчам-иликтөө ишмердүүлүгү адистиги боюнча кандидаттык сыноосунун кошумча программасы бекитилсин.

Отурумдун төрагасы:

юридика илимдеринин доктору, доцент

Токторов Э.С.

Отурумдун катчысы:

Жайнаков Ш.А.

ю.и.д., доцент Э.С. Токторовтун жана Ш.А. Жайнаковтун кол тамгаларын тастыктаймын.

Ош МУнун кадрлар болумунун башчысы
п.и.к., доцент

Турдубаева Г.